

**РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ
ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНИХ ТВОРАХ
ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО**

Представлені наукові підходи В.О Сухомлинського як творця нової педагогічної системи освіти та виховання батьків, дошкільнят і школярів, в якій спілкування рідною мовою є основою розумового виховання особистості.

V.A.Suhomlinskogo's scientific approaches as founder of a new pedagogical education system and education of parents, preschool children and schoolboys in which dialogue by native speech is a basis of intellectual education of the person are presented.

У передмові до своєї книги “Розмова з молодим директором” Василь Олександрович Сухомлинський зазначив, що “висновки можуть стати керівництвом лише за умови, коли творчість педагогів будується на міцній науковій основі” [50]. Як у названих бесідах з молодим директором, так і в усій своїй педагогічній спадщині В.С.Сухомлинський бачиться нами найвидатнішим творцем нової філософської системи педагогічної освіти батьків, дошкільнят і школярів, яка збудована ним на міцній науковій основі сучасної педагогіки. Вказана система була започаткована ним у надзвичайно складних суспільно-політичних умовах у 50-ті та 60-ті роки ХХ ст. у період наростання кризових явищ в освіті, коли про їх глибинні причини і шляхи подолання тільки почали ставити питання у наукових освітянських колах. Відомо, що лише у 1967 році Джеймс Перкінс у підсумковій доповіді на Міжнародній конференції в США, присвяченій світовій кризі освіти, звернув увагу на нездатність сучасної системи освіти йти в ногу зі змінами в суспільстві, про невідповідність між сподіваннями окремих особистостей і потребами суспільства, з одного боку, і можливістю системи освіти – з другого.

У цей же час директор Міжнародного інституту планування освіти Ф.Г.Кумбс писав, що суть згаданих кризових явищ в системі освіти полягає у розриві між існуючою системою освіти і реальними умовами життя суспільства [35].

Наукові основи нової філософської системи педагогічної освіти батьків, дошкільнят і школярів В.О.Сухомлинський вже чітко виписав у статті “Слово рідної мови”, яка була опублікована в журналі “Українська мова і література в школі” за 1965 рік [48] та в серії статей із семи бесід з молодим директором, які опублікував Всесоюзний журнал “Народное образование” у період 1965 – 1966 рр. [50]. Зокрема, у четвертій бесіді “Важкі діти” В.О.Сухомлинський звертає особливу увагу на роль впливу мовного спілкування та інших чинників навколишнього середовища при формуванні культури особистості дітей: “Щоб бути справжнім вихователем, треба глибоко вивчати, досліджувати природний, анатомо-фізіологічний бік психічних явищ, духовного світу людини, залежність процесів, що відбуваються в голові дитини, від найрізноманітніших чинників навколишнього середовища” [50].

З історії філософії відомо, що дієвість філософської системи визначається природовідповідністю її основних положень викликам часу. Як було відзначено у нашій доповіді “Системоутворювальні чинники батьківської педагогіки В.Сухомлинського” на ІХ Всеукраїнських педагогічних читаннях “Василь Сухомлинський і сучасність. Батьківська педагогіка” у 50-и країнах світу знають і впроваджують у життя педагогічну спадщину В.О.Сухомлинського, де його праці перекладені на 53 мови світу [8]. Вказане розповсюдження основних положень педагогіки В.О.Сухомлинського як цілісної системи виховання культури є переконливим свідченням природовідповідності її основних положень викликам часу [1;2;3;7;8;14;35;57]. За філософським визначенням культура (лат. cultura – оброблення, вирощування) – це соціально-прогресивна творча діяльність людства у всіх

сферах буття та свідомості, що проявляється як діалектична єдність процесів створення цінностей, норм поведінки та інше, оволодіння культурним спадком, що направлені на перетворення дійсності та багатства історії людства у внутрішнє багатство особистості, на всебічне виявлення і розвиток сутнісних сил людини. У філософській системі В.О.Сухомлинського виховання культури особистості є основою практично всіх п'яти основних компонентів системи – розумового виховання, морального виховання, естетичного виховання, виховання культури збереження здоров'я (виховання фізичної культури) і виховання культури праці (трудоного виховання). Виховання культури особистості – це процес соціалізації новонародженої біологічної істоти, яка перетворюється в людину в перші три роки життя при дії найрізноманітніших чинників навколишнього середовища, серед яких специфічним, незамінним нічим іншим і з найбільшою потужною дією виокремлюється такий чинник як експресивна мова оточуючих новонароджену дитину людей [4: 20]. Адже у новонародженої дитини внутрішня мова ще відсутня. Основи її інтелекту формуються у перші три роки життя при дії експресивної мови дорослих людей, яка у цей період є екологічним (зовнішнім), нейроспецифічним чинником [18;19;20]. Описано 32 випадки, коли людські немовлята в перші роки життя вигодовувалися тваринами. У таких дітей не сформувались основи інтелекту – їх розумовий розвиток залишився на рівні тварин [55].

Внаслідок багаторічних наукових педагогічних досліджень і пошуків відповіді на питання: “Чому діти стають важкими?”, В.О.Сухомлинський прийшов до висновку про вирішальне значення у перші 2 – 3 роки після народження дитини її мовного спілкування з найближчими рідними, а найважливіше – з матір'ю.

“Людське формується в людині після народження завдяки людським, суспільним відносинам... Слово повинно увійти в її духовний світ, стати її особистим багатством”, – писав В.О.Сухомлинський [50].

За тринадцять днів до передчасної смерті В.О.Сухомлинського була опублікована 19 серпня 1970 р. в “Литературной газете” його стаття “Найвідсталіший у класі...”, яка вражає глибиною філософського осмислення своїх наукових педагогічних досліджень причин порушення інтелектуального здоров'я і вищих емоцій у дітей та чіткістю накреслених практичних шляхів профілактичних заходів. У статті було написано про дослідження особливостей розумової праці на уроках відстаючих і обдарованих дітей. У В.О.Сухомлинського не було сумнівів у тому, що ефективність розумової праці дитини де в чому залежить і від пам'яті. Але були сумніви у з'ясуванні того, що перше – пам'ять чи розумові здібності. Не давало спокою питання, чи можна, поліпшивши якимось радикальним способом пам'ять, вплинути тим самим і на розумові здібності.

Для В.О.Сухомлинського було характерним уважне стеження за результатами досліджень радянських і закордонних вчених, що працювали у галузі дослідження розумових процесів, і він намагався, додержуючи необхідної обережності, перевіряти висновки і припущення вчених в педагогічній роботі з дітьми. Особливо зацікавила В.О.Сухомлинського полеміка американського психолога, професора Девіда Креча з радянським фізіологом, учнем лауреата Нобелівської премії І.П.Павлова, академіком Петром Кузьмовичем Анохіним. Якщо Д.Креч був прибічником використання фармакологічних засобів з метою поліпшення пам'яті, то П.К.Анохін дотримувався думки, що доцільніше розвивати пам'ять природним шляхом. Саме підхід П.К.Анохіна більше відповідав педагогічним дослідженням В.О.Сухомлинського, який на кожному кроці своєї педагогічної виховної роботи з відстаючими дітьми переконувався у тому, що малоздібні учні – це не просто діти із слабкою пам'яттю. У них пригнічене, застигле, “окостеніле” мислення. Як людина високої наукової честі В.О.Сухомлинський відверто описав свої невдачі при різних способах прямої стимуляції пам'яті своїх малоздібних учнів і результати невдалих дослідів на самому собі при вживанні фармакологічних препаратів. Висновок був однозначним: “Хімічне втручання у найтоншу сферу людського організму – мислення – небезпечне й морально не виправдане [49]. Як глибокий мислитель В.О.Сухомлинський проаналізував одержані результати і організував нові серії педагогічних досліджень впливу чинників

навколишнього середовища на формування культури особистості дітей. Намагаючись зрозуміти причини відхилень у інтелектуальному здоров'ї і вищих емоціях малоздібних дітей, В.О.Сухомлинський за 35-річний період вивчив спадковість, побут, харчування, духовне життя дітей і їх розумовий розвиток більше, ніж у 2000 сімей. У його педагогічних дослідженнях на чільне місце виступала така причина як неправильне виховання в ранньому дитинстві, коли був порушений гармонійний вплив позитивних чинників зовнішнього середовища на все психофізичне і духовне життя дитини. Цьому вчилися у нього інші педагоги [3;25;28;35;46;47;54].

В.О.Сухомлинський виділив три головні умови, за яких виникали порушення. Перша – нездорові, конфліктні відношення в сім'ї, особливо алкоголізм батьків. Друга – обмеженість, вбогість інтелектуального та емоційного життя сім'ї. Про третю головну умову В.О.Сухомлинський написав наступне: “Нарешті, ще одна, остання за порядком, але не за своїм значенням, обставина – це відсутність повноцінного материнського виховання в перші два –три роки життя дитини. Про цей висновок я наважуюсь говорити тільки після того, як була вивчена залежність розумового розвитку дітей від характеру материнського виховання в кількох тисячах сімей і після того, як старанно були досліджені інші умови розвитку. Якщо дитина у перші 2-3 роки свого життя не відкриває через найближчу, найдорожчу їй людину – матір – весь світ людський у тому обсязі, в якому він доступний дітям цього віку, якщо разом з лагідним, дбайливим, тривожним, мудрим виразом материнських очей вона не чує найтонших емоційних відтінків рідного слова, – розумове життя її піде зовсім не так, як воно пішло б за умови правильного материнського виховання. Ця галузь – материнська педагогіка – непочата цілина загальної педагогіки” [49].

В одній із своїх педагогічних статей В.О.Сухомлинський, на нашу думку, сформулював основи педагогічної деонтології: “Ставши на шлях педагогічної праці, ви в думці даєте собі клятву: відкрити в кожній дитині всі її задатки, здібності, сили. А для цього треба знати того, кого ви виховуєте. Знати здоров'я дитини, знати індивідуальні риси її мислення, знати сильні і слабкі сторони її розумового розвитку. На нашій совісті найцінніше, що є в світі, – людина. Проводяючи люблячим поглядом свою дитину в школу, мати вірить у те, що вчитель знає щось таке, чого не знає вона, мати, якщо ти справжній учитель. Ти повинен знати людину”[49].

В останні роки все більше стає очевидним необхідність створення Етичних Кодексів українського педагогічного працівника, українського медичного працівника, українського науковця [10;12;14;15;28;36;44;45;51;52]. Етичний Кодекс українського педагогічного працівника необхідно обговорити поряд з іншими наболілими питаннями на наступному Всеукраїнському з'їзді педагогічних працівників.

Вважаємо, що настав час за аналогією з Клятвою Гіппократа для лікарів створити Клятву Василя Сухомлинського для українських педагогів. Відомо, що ці дві професії мають надзвичайно багато спільного, про що неодноразово писав В.О.Сухомлинський [50].

Геніальність педагогічного чуття при проникненні в душу дитини дозволила В.О.Сухомлинському досягти при дослідженні механізмів розумового розвитку та вищих емоцій найпотаємніших глибин, яких не вдалося розкрити у ХХ ст. ні Л.С.Виготському і його послідовникам [26;27;33;34], ні Жану Піаже [40] та його критикам [22;23;24;38;56], ні нейролінгвістам [33;34], ні нейрохірургам, ні нейрофізіологам, які досліджували функцію мовних зон головного мозку [59].

Ідея материнської педагогіки і її серцевина – вирішальна роль впливу найтонших емоційних відтінків рідного слова разом з лагідним дбайливим, тривожним, мудрим виразом материнських очей у перші 2-3 роки життя дитини – була викладена у статті “Рідне слово” К.Д.Ушинського у 1868 році [53]. Відомо, що В.О.Сухомлинський високо поцінував педагогічну творчість К.Д.Ушинського, а стосовно материнської педагогіки, на наш погляд, В.О.Сухомлинський найпоказовіше і по громадянському мужньо, творчо втілював у педагогічну практику ідеї К.Д.Ушинського і започаткував міцну наукову розробку її педагогічних основ і практичного застосування [3;8;14;18;57].

З'ясовуючи роль рідної мови у період раннього дитинства, К.Д.Ушинський писав: “Все, що бачили, все, чого зазнали, все, що пережили та передумали ці незчисленні покоління предків, передається легко й без великих зусиль дитині, яка тільки що відкриває очі на світ Божий, і дитина, вивчившись рідної мови, вступає вже в життя з безмежними силами. Не умовних звуків тільки вчиться дитина, вивчаючи рідну мову, а п'є духовне життя й силу з рідної груді рідного слова. Воно пояснює їй природу, як не міг би пояснити її жоден природознавець, воно знайомить її з характером людей, що її оточують, з суспільством, серед якого вона живе, з його історією та його прагненнями, як не міг би ознайомити жоден історик; воно вводить її в народні вірування, в народну поезію, як не міг би ввести жоден естетик; воно, нарешті, дає такі логічні поняття й філософські погляди, яких, звичайно, не міг би дати жоден філософ” [53].

Взаємозв'язок пам'яті, розумового розвитку і засвоєння рідної мови у ранньому дитинстві теж було предметом обговорення у статті “Рідне слово”, що перегукувалось із статтями “Слово рідної мови” [48] та “Розмова з молодим директором” [50] В.О.Сухомлинського.

К.Д.Ушинський писав: “Дитина, розвиток якої не був спотворений силою, здебільшого в п'ять чи шість років говорить уже дуже жваво й правильно своєю рідною мовою. Але подумайте, скільки треба знань, почуттів, думок, логіки й навіть філософії, щоб говорити так якою-небудь іншою мовою, як говорить не дурна дитина років шести чи семи своєю рідною? Ті дуже помиляються, хто думає, що в цьому засвоєнні дитиною рідної мови діє тільки пам'ять: ніякої пам'яті не вистачило б на те, щоб запам'ятати не тільки всі слова якої-небудь мови, але навіть всі можливі сполучення цих слів та всі їхні видозміни; ні, якби вивчали мову самою пам'яттю, то ніколи цілком не вивчили б жодної мови. Мова, створена народом, розвиває в дитині здібність, яку створює в людині слово і яка відрізняє людину від тварини: розвиває дух. Але цей незвичайний педагог – рідна мова – не тільки навчає багато чого, але й навчає напрочуд легко, за якимсь недосяжним полегшеним методом... Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не самі тільки слова, їх сполучення та видозміни, але безліч понять, поглядів на речі, велику кількість думок, почуттів, художніх образів, логіку й філософію мови, – і засвоює легко і швидко за перші два – три роки, стільки, що й половини того не може засвоїти за 20 років старанного й методичного навчання у наступні роки. Такий є цей великий народний педагог – рідне слово!” [53].

Наукова розробка проблеми засвоєння у ранньому дитинстві рідної чи чужорідної мови була започаткована К.Д.Ушинським і продовжена у ще більш складних соціально-політичних умовах В.О.Сухомлинським, про що були зроблені нами повідомлення на ІХ та Х Всеукраїнських педагогічних читаннях “Василь Сухомлинський і сучасність” [8] та в “Педагогічній газеті” [11].

К.Д.Ушинський виходив з того, що рідна мова народу є органічний витвір народної думки й почуття, в якому виявляються результати духовного життя народу. Тому в мові кожного народу відбивається його національний характер, а мова є найкращою характеристикою нації. Так, для французів властива легка, щебетлива, гостра, весела, чемна до зухвалості, пурхаючи, як метелик, мова. Мова німця важка, туманна, що вдумується сама в себе, розважлива, ощадлива. Мова британця ясна, стисла, уникаюча всякої неточності, безпосередньо прямуюча до діла, практична. Мова італійця співуча, блискотлива, барвиста, образна. Мова слов'янина нескінченно струмуюча, схвильована внутрішнім почуттям, яке підносить її, і зрідка переривана гучними сплесками. Вказані ознаки краще всіх можливих характеристик, краще самої історії знайомлять нас з характером націй, що створили ці мови. “З такої, що не викликає сумніву, характеристики мов, – писав К.Д.Ушинський, – чи не маємо право ми зробити висновок, що зовсім не байдуже для духовного розвитку дитини, якою мовою вона говорить в дитинстві? Якщо ми визнаємо, що на душу дитини та на напрям її розвитку можуть впливати навколишня природа, люди, що її оточують, і навіть картина, що висить на стіні в її дитячій кімнаті, навіть іграшки що ними вона грається, то невже ми можемо не визнати вплив у такого проїнятого своєрідним характером явища, як мова того

чи іншого народу, цього першого тлумача і природи, і життя, і ставлення до людей, цієї тонкої, що обіймає душу, атмосфери, крізь яку дитина все бачить, розуміє й почуває?” [53].

К.Д.Ушинський вважав за безперечний факт, який чітко виявлявся в тому, що національна особливість характеру, яка проявляється через рідну мову, вірніше за інші особливості передається від батьків до дітей. “Те, що відповідає нашим природженим нахилам, – писав К.Д.Ушинський, – ми приймаємо легко і засвоюємо міцно; те, що суперечить цим основам або чуже їм, ми силоміць приймаємо, утримуємо слабо і хіба що після тривалих зусиль можемо переробити в свій природний характер” [53]. З цього К.Д.Ушинський робив висновок, що “коли мова, якою починає говорити дитина, суперечить природженому національному її характерові, то ця мова ніколи не матиме такого сильного впливу на її духовний розвиток, який мала б рідна її мова; ніколи не проникне так глибоко в її дух і тіло, ніколи не пустить такого глибокого, здорового коріння, яке обіцяло б багатий, пишний розвиток” [53].

У всі роки педагогічної творчості В.О.Сухомлинського весь потужний арсенал Академії педагогічних наук РФСР і Академії педагогічних наук СРСР був задіяний Ідеологічним відділом ЦК КПРС на критику поглядів К.Д.Ушинського з питань позитивної ролі рідної мови і негативної ролі чужорідної мови у ранньому дитячому віці у процесах розумового розвитку і розвитку вищих емоцій. Це була зона особливого контролю, який не тільки жорстко, але частіше всього жорстоко проводився згідно ідеологічних положень “Програми комуністичної партії Радянського Союзу”, яка була прийнята у 1961 році на XXII з’їзді КПРС і у питаннях мови як центральної ланки завдань КПРС у галузі національних відносин не відрізнялась від попередньої програми [42]. У програмі, зокрема, було записано: “Происходящий в жизни процесс добровольного изучения, наряду с родным языком, русского языка, имеет положительное значение, так как это содействует взаимному обмену опытом и приобщению каждой нации и народности к культурным достижениям всех других народов СССР и к мировой культуре. Русский язык фактически стал общим языком межнационального общения и сотрудничества всех народов СССР. ... Недопустимы какие-либо проявления национальной обособленности в воспитании ...”[42].

Необхідно відзначити, що у всіх програмних документах КПРС у минулому і у сучасних її послідовників та спадкоємців махровий російський шовінізм у мовному питанні закамфльований у одязі пролетарського соціалістичного інтернаціоналізму з метою політичного знищення інших націй, крім російської як панівної у світовому масштабі в перспективі побудови комунізму в усьому світі.

Опублікування В.О.Сухомлинським статті “Слово рідної мови” у журналі “Українська мова і література в школі” у 1965 році, яка за своїм глибоким науковим педагогічним змістом не тільки стверджувала правдивість і корисність основних положень статті К.Д.Ушинського “Рідне слово”, але і була, за нашим переконанням, маніфестом відродження рідної української мови в середовищі представників української нації у період розгорнутої державно-партійної політики денационалізації і русифікації всіх народів СРСР, особливо українського народу [8;11;14;16]. В.О.Сухомлинський писав, що рідна мова – то безцінне духовне багатство, в якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції. У рідному слові народ усвідомлює себе як творчу силу. Слово рідної мови – могутній засіб передачі від покоління до покоління історичного, культурного, морального, естетичного, побутового досвіду народу. Рідне слово – то невичерпне, животворне і невмируще джерело, з якого дитина черпає уявлення про навколишній світ, про свою родину, про своє село і місто, про весь свій край [48].

Враховуючи нещадний ідеологічний прес партійно-державної машини, яка працювала на денационалізацію і знищення найменших проявів відстоювання прав української рідної мови в атмосфері суцільної русифікації, наступні слова маніфеста В.О.Сухомлинського пролунали як грім, але не серед ясного, а серед темного-темного неба “добровільного” мовного геноциду: “Віками український народ творив це багатство, відкладаючи в скарбницю рідної мови найдорогоцінніші перлини думки, почуття, фантазії. У кожному

слові рідної мови – не тільки звукове позначення явища, події, речі, а й найтонші відтінки почуттів і переживань. ... Кожне слово рідної мови має своє обличчя, як у квітки, у нього свій неповторний аромат і відтінок барв, – а цих відтінків кожна барва має тисячі”.

В.О.Сухомлинський сам був переконаний і доводив це своєю щоденною педагогічною практикою, що любов до Батьківщини, неможлива без любові до рідного слова. Він вважав, що „тільки той може осягти своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки й пахощі рідного слова, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини. Людина, яка не любить мови рідної матері, якій нічого не промовляє рідне слово, – це людина без роду і племені” [48].

Окреслюючи важливі завдання у виховній роботі з дітьми, які стосувались всіх викладачів, а не лише викладачів української мови і літератури, В.О.Сухомлинський писав, що необхідно прищепити молоді любов до рідної мови, щоб рідне слово жило, трепетало, грало всіма барвами й відтінками в душі молодої людини, щоб слово рідної мови говорило їй про віковічні багатства народу, про красу рідної землі, про народні ідеали і прагнення.

Як глибокий дослідник, який оволодів філософією процесів формування інтелектуального здоров'я і вищих емоцій у період раннього дитинства, В.О.Сухомлинський підкреслював: “Дитяча душа дуже чутлива до тонкощів краси й емоційного забарвлення рідного слова, і я домагаюсь того, щоб саме в роки дитинства донести до свідомості й серця найтонші відтінки барв, пахощі слова, щоб рідне слово стало духовним багатством дитини. ... Зробити рідне слово надбанням духовного світу дитини – це значить разом із звучанням рідного слова влити в молоду душу відчуття краси й емоцій, які вклав народ у слово, творячи і відшліфовуючи його протягом століть [48].

У наших попередніх публікаціях була відзначена громадянська мужність видатного педагога-науковця В.О.Сухомлинського, який був сином свого народу і всіма засобами відстоював право новонароджених українських дітей на засвоєння першою рідної мови, ризикуючи при цьому бути звинуваченим у буржуазному українському націоналізмі і репресованим як і сотні тисяч інших борців за рідну мову, без якої нація вироджується і зникає [8;11;14;16;19;20].

Положення про те, що із зникненням рідної мови нація вироджується і зникає, було проголошено ще К.Д.Ушинським у його статті “Рідне слово” [53].

У В.О.Сухомлинського і К.Д.Ушинського була ще одна важлива, на нашу думку, спільна риса – науковий підхід до порівняння ролі педагога і лікаря, педагогіки і медицини. У згаданій вже четвертій бесіді “Важкі діти” В.О.Сухомлинський писав: “Педагогічна теорія має бути чутливим компасом, який показує, куди і як вести дитину, світлом, що освітлює практику” [50]. Продовжуючи свою думку, В.О.Сухомлинський посилався на К.Д.Ушинського, який з почуттям гіркоти порівнював педагогічну практику без теорії із знахарством у медицині: „Справа нітрохи не вирає від того, що знахарству надається видимість наукоподібності... І страшно тут те, що знахарство охоплює найбільш тонку сферу шкільного життя – взаємини між людьми: між учителем і дітьми, між старшими і молодшими школярами, між ровесниками.”

Навчання – це насамперед взаємини між людьми, обмін духовними цінностями, взаємна віддача сердечної доброти, співчутливості. Усе шкільне життя повинно бути пройняте духом гуманності, – вважав В.О.Сухомлинський і стверджував це теоретичне положення своєю щоденною педагогічною практикою. У цій же бесіді В.О.Сухомлинський наголошував: “Так само як лікар ретельно досліджує організм хворого, шукає і знаходить джерела хвороби, щоб розпочати лікування, так і педагог повинен вдумливо, уважно, терпляче досліджувати, вивчати розумовий, емоційний, моральний розвиток дитини, шукати і знаходити причину, через яку дитина стала важкою, застосовувати такі заходи виховного впливу, які б враховували труднощі, особливості індивідуального світу людини” [50]. Профілактичні заходи, які сприяють попередженню шкідливих наслідків, за технологіями є теж спільними в роботі педагога і лікаря. В.О.Сухомлинський запитував: “Хіба можна уявити справжнього лікаря-гуманіста – а кожний лікар – це насамперед гуманіст, – який

сказав би хворому: ваша недуга невиліковна, ваша справа безнадійна... Такому лікареві жодного дня не можна залишатися в лікарні! А скільки є серед нас, педагогів, людей, які кожного дня дають відчутти дитині, що вона безнадійна, а часом і прямо говорять про це? Це неприпустимо. Ми повинні свято берегти нашу професійну честь, високо нести прапор гуманізму. Довгі роки лікар лікує хворого. У лікаря, можливо, більше підстав для песимістичного висновку, ніж у нас, педагогів, але він вірить у могутню силу науки, у духовні сили самого хворого. Гуманізм педагогіки полягає в тому, щоб людина, якій непосильно те, що посильно переважній більшості людей, не почувала себе неповноцінною, відчувала високу людську радість – радість пізнання, радість інтелектуальної праці, радість творчості” [50].

Нашу увагу, як лікарів, привернув підхід В.О.Сухомлинського до порівняння ролі педагога і лікаря, коли ми почали вивчати його твори, шукаючи пояснення одержаних результатів наших досліджень при співставленні стану здоров'я дітей, які проживають у екологічно несприятливих умовах, з розумовим розвитком дітей [4-20].

Тестування розумових здібностей за сучасними методиками дозволило виявити чіткий позитивний вплив рідної мови і гальмівну дію чужорідної мови у ранньому дитячому віці, що суттєво проявляється в умовах екологічного забруднення у промислових містах та у нащадків ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС [12;15;17].

Сучасний стан рідної мови у багатьох народів світу є глобальною проблемою першорядної ваги, так як щороку зникає не менше десяти мов, а за прогнозами науковців у ХХІ ст. зникне від 50% до 90% із 6000 нині функціонуючих мов, якщо не будуть вжити відповідні заходи по збереженню загрожених мов. Так як рідна мова нації чи народності є однією з найважливіших складових духовної спадщини і основою розумового розвитку, Генеральна конференція ЮНЕСКО у листопаді 1999 р. прийняла рішення оголосити 21 лютого Міжнародним днем рідної мови і щорічно його відзначати, щоб привернути увагу до заходів по збереженню і розвитку рідної мови.

О.О.Потебня у 1862 р., К.Д.Ушинський у 1868 р., Л.Блумфілд (США) у 1964 р. опублікували свої спостереження про гальмування розвитку інтелекту при засвоєнні першою чужорідної мови у період раннього дитинства [21;41;53].

Результати наших досліджень про гальмування розвитку інтелекту дитини при засвоєнні чужорідної мови у перші 2-3 роки її життя і про краще збереження інтелектуального здоров'я дитини, яка заговорила першою рідною мовою за материнським родоводом у період раннього дитинства, опубліковані після проголошення України незалежною державою.

В Україні особливий сучасний стан з рідною мовою, який зумовлений багатолітнім мовним геноцидом з примусовою русифікацією за часи панування Російської Імперії та при “добровільній” русифікації за часи існування СРСР з її продовженням у теперішньому періоді незалежності України. Як зазначив у доповіді на II Всеукраїнському з'їзді працівників освіти і у своїй книзі “Україна не Росія” Л.Д.Кучма “політична стабільність в Україні великою мірою залежатиме від того, наскільки ми зуміємо забезпечити природність процесу мовного виховання і наскільки продумано будемо розв'язувати проблеми української мови” [30;31].

Відомо, що після першого строку президентства Л.Д.Кучма, аналізуючи мовні процеси в Україні, заявив, що національна мовна ідея не спрацювала, що відображало важку мовну дійсність для української мови, яка знаходиться у стані загроженої мови. На жаль, владні структури за весь час від проголошення незалежності України і до сьогодні проводили і проводять мляву і невиразну мовну політику. Також відомо, що проголошення української мови державною мовою було зроблено ще до перетворення України в незалежну державу, а багатостраждальний Закон про мови в Україні перетворено депутатами Верховної Ради України всіх скликань у розмінну карту політичних торгів низького гатунку.

Ще у 2001 р. у доповідях на Першому Національному конгресі з біоетики і на VII Міжнародній конференції “Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті

діалогу національних культур” було представлено на обговорення науковій громадськості медико-екологічне та біоетичне обґрунтування природовідповідного права новонародженої дитини на засвоєння першою рідною мови за материнським родоводом [5;6].

Зміни і доповнення до існуючого Закону про мови в Україні з врахуванням особливостей її історичного минулого мають бути зроблені на міцній науковій основі, а не на основі політичних баталій за владу, які постійно точились і точаться у Верховній Раді України. Вкрай необхідні зміни і доповнення до Закону про мови в Україні на міцній науковій основі вчення В.О.Сухомлинського про рідну мову, і не тільки їх прийняття, а й виконання всіх положень нового Закону сприятимуть вирішенню однієї з найважливіших проблем національної безпеки України. Тому вказаний Закон має бути святим і праведним, як написав колись Т.Г.Шевченко: “Чи діждемося Вашінгтона з святим і праведним Законом? А діждемось таки колись!” [58]. Рідна мова є серцевиною національної культури. Указом Президента України 2003 р. було оголошено Роком культури в Україні. Проблемні питання культури в Україні глибоко проаналізував у статті “Українська культура й освіта у контексті суспільних трансформацій” Голова ВР України В.М.Литвин [32]. У статті було наголошено, що “виразною тенденцією культурного життя в Україні є маргіналізація національної культури і мови, повернення їх навіть не до стану радянських часів, а до періоду дореволюційного самодіяльного українського просвітництва. Однобічна культурна інфільтрація з північного сходу вийшла далеко за межі нормальних культурних обмінів та співпраці і набрала фактично ознак керованої та цілеспрямованої культурної агресії. В.М.Литвин підкреслив, що багато років українська спільнота і українська культура були ізольовані від Заходу, від світового культурного процесу і одночасно беззахисні перед однобічним натиском мовної агресії владних структур і шовіністів Росії. Особливо було наголошено на тому, що розбалансованість у межах СРСР міжнародних і міжнаціональних культурних взаємодій та впливів у контексті русифікаторської політики партійно-владних структур призводила до втрати культурної самобутності та нівелювання національної ідентичності українського народу. Провінційне політичне місце радянської України в надцентралізованій системі СРСР, меншовартісне самоусвідомлення українців в Україні тяжіло і над культурою і її серцевиною – рідною мовою. Модернізація України у той час здійснювалася переважно не українцями по духу, – зауважував В.М.Литвин. Додамо, що така тенденція продовжується і донині у той час, коли для розбудови молодого держави потрібні українці по духу Тараса Шевченка. На жаль, в Україні багато хто з українців по крові торгує багатствами Батьківщини ради власного збагачення за рахунок співгромадян. Це нелюди і перевертні, яких затаврував ще Т.Г.Шевченко, сказавши про них: „Раби, підніжки, грязь Москви, Варшавське сміття – ваші пани, ясновельможні гетьмани. Чого ж ви чванитеся, – ви, сини сердешної України! Що добре ходите в ярмі, ще лучче, як батьки ходили?! Не чваньтесь, з вас деруть ремінь, а з їх, бувало, й лій топили” [58].

Але ж є і не українці по крові, але українці по духу, які своєю безкорисливою відданістю Україні, яка їм стала рідною матір'ю, розбудовують незалежність і добробут українського народу. Національний дух як і основи людського інтелекту закладаються найбільш природовідповідно через генетично рідну мову саме у перші 3 роки життя дитини. Лише після засвоєння генетично рідної мови першою засвоєння інших мов у більш дорослому віці сприяє інтелектуальному збагаченню людини. Затвердження державною мовою української мови і заходи, що передбачені існуючим Законом про мови в Україні, стосуються лише дорослого населення і не вирішують фундаментальних проблем рідної мови українців в Україні з відомих причин їх багатовікової русифікації.

Окремі сучасні філологи, письменники та історики в Україні намагаються підтримувати згасаючий інтерес до рідної мови, але не розкривають її глибинної головної ролі. А вже зовсім осторонь стоять нейрофізіологи, нейролінгвісти, лінгвопсихологи, які могли б професійно, на науковій основі допомогти зрозуміти кожному дорослому рядовому громадянину України і владним структурам небезпеку від засвоєння першою генетично чужорідної мови у ранньому дитячому віці. XXI ст. вважають століттям інтелекту. Тому

викликом часу є необхідність об'єднання їх зусиль на науковій основі. Лише тоді буде збережена генетично рідна мова – творець інтелекту нації. Ми маємо пам'ятати, що при поверненні до способів впровадження в життя примарних комуністичних ідей відмирання націй, провідники яких сплюндрували генетично рідну мову українців, спонукали їх до “добровільного” зросійщення і фізично винищили різними способами еліту українського Шевченкового духу, рідна мова не тільки буде загроженою, але і зникне. Тож збережімо рідну мову як основу національної ідеї в пам'ять тих лицарів, які самовіддано боролись за неї у минулі епохи. Будьмо їх достойні!

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антоненць М.Я. Увійдімо до храму В.Сухомлинського // Педаг. газета. – К.: АПН України, 1998. – № 2(44). – С.1.
2. Антоненць М.Я. Василь Сухомлинський і сучасність: особистісно орієнтована шкільна освіта // Пед. газета. – К.: АПН України, 2001. – № 11(89). – С.6.
3. Басв Б.Ф. Психологічне вивчення учнів. – К.: Рад. школа, 1977. – 109 с.
4. Бачинський П.П. Про потребу створення особистісно орієнтованої материнської дидактики рідної мови // Педагогіка і психологія. – 2000. – №3. – С.16-22.
5. Бачинський П.П. Медико-екологічне обґрунтування права новонародженої дитини на забезпечення оптимального розвитку інтелекту. Мат. VII Міжнар. конф. “Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур”. – Дніпропетровськ, 2001. – Т.2. – 140 с. – С.67-74.
6. Бачинський П.П. Біоетичні проблеми гарантії і права новонародженої дитини на засвоєння першою рідною мовою. Тези доп. I Національного конгресу з біоетики. – К., 2001. – 144 с.
7. Бачинський П.П. Материнська мова та інтелект дитини // Дошкільне виховання. – К., 2002. – №3. – С.3-5.
8. Бачинський П.П., Бачинська Т.П., Швидка О.П. Системоутворювальні чинники батьківської педагогіки В.Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В.Гнатюка. – 2002. – №5. – С.93-99.
9. Бачинський П.П., Бачинська Т.П., Швидка О.П. Асинхронність у прийнятті змісту положень Закону України “Про дошкільну освіту” і забезпечення їх виконання професійними кадрами з університетською освітою нового типу // Мат. VIII Міжнар. конф. “Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур”. – Дніпропетровськ, 2002. – Т.2. – 116 с. – С.8-17.
10. Бачинський П.П. Принцип природовідповідності в системі цінностей біоетики // Мат. II Міжнар. симпозіуму з біоетики. – К., 2002.
11. Бачинський П.П. Рідна мова – неоціненне духовне багатство // Педагог. газ. – К., 2002. – №2. – 5 с.
12. Бачинський П.П. Нові функції лікарів у сім'ях, що постраждали від наслідків аварії на ЧАЕС // Укр. мед. вісті. – 2003. – Т.5. – Ч.1(63). – С.25-26.
13. Бачинський П.П. Кількісна характеристика окремих демографічних процесів за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 р. // Укр. мед. вісті. – 2003. – Т.5. – Ч.1(63). – С.32-33.
14. Бачинський П.П. Особистість матері як найпершого вихователя і вчителя дітей у педагогічній творчості Василя Сухомлинського // Наук. зап. КДПУ ім. В.Винниченко. – 2003. – В.52. – Ч.1. – С.26-30.
15. Бачинський П.П., Цігнадзе Т.П. Біоетичні виміри при вирішенні проблем ліквідаторів аварії на ЧАЕС та їх дітей // Мат. III Міжнар. симпозіума з біоетики “Глобальна біоетика: сучасні виміри, проблеми, рішення”. – К., 2004. – 200 с. – С.27-29.
16. Бачинський П.П. Сучасний стан рідної мови різних народів // Мат. III Міжнар. симпозіума з біоетики “Глобальна біоетика: сучасні виміри, проблеми, рішення”. – К., 2004. – 200 с. – С.26-27.
17. Бачинський П.П. Роль українських лікарів у збереженні та розвитку інтелектуального потенціалу української нації // Лікарський вісник. Журнал українського лікарського товариства Північної Америки. – 2004. – Т.49. – №1(151).
18. Бачинський П.П. Василь Сухомлинський про роль рідної мови у вихованні дітей // Світ виховання. – К.: АПН України, 2004. – №5. – С. 24-28.

19. Бачинський П.П. Питання інтелектуального здоров'я нації і способи його вирішення // Педагогіка і психологія. – К.: АПН України, 2005. – №3. – С.80-89.
20. Бачинський П.П., Цігнадзе Т.П. Недосконалість матеріалістичного світогляду та шляхи її подолання при викладанні природничих дисциплін у школах та вищих медичних закладах. Мат. Міжн.наук.пр.конф. «Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти». – Львів, 2009. – С.49-53.
21. Блумфілд Л. Язык. Пер. с англ. – М., 1968. – 608 с.
22. Богуш А.М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1995. – 190 с.
23. Богуш А.М. Концепція розвитку дитячого мовлення за Жаном Піаже // Педагогіка і психологія. – 2000. – №3. – С.22-27.
24. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 226 с.
25. Бойченко Т., Савченко О. Основи здоров'я. – К.: Навчальна кн., 2002. – 120 с.
26. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.-Л., 1934. – 324 с.
27. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка. – М., 1956. – 519 с.
28. Голець М.І. Етика матері й дитини. – К.: Тираж, 1999. – 200 с.
29. Курик М.В. Атестат здоров'я учня // Ваше здоров'я. – К., 2008. – № 42. – С.12.
30. Кучма Л.Д. Освіченість, інтелект, творчий потенціал особистості – наріжний камінь прогресу цивілізації // Педагог. газ. – 2001. – №10. – С.1-2.
31. Кучма Л.Д. Україна не Россия. «Время». – М., 2003. – 560 с. – С.266-324.
32. Литвин В.М. Українська культура й освіта в контексті суспільних трансформацій // Урядовий кур'єр. – 2002. – №175. – С.4-5.
33. Лурия А.Р. Основные проблемы нейролингвистики. – М., 1975. – 253 с.
34. Лурия А.Р. Язык и сознание. – М., 1979. – 320 с.
35. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти. – К., 1996. – 256 с.
36. Малахов В.А. Етичний Кодекс ученого: аксіологія і практика. Вісник НАН України. – 2009. – № 5. – С. 12-19.
37. Мовчан П.І., Березанська Н.І. та ін. Етичний кодекс українського педагога (проект) // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2006. – № 1. – С. 96-102.
38. Обухова Л.Ф. Концепція Жана Піаже: за и против. – М., 1981. – 191 с.
39. Ольшевська Н. Щоб урятувати націю від вимирання, треба дбати про здоров'я здорових дітей. // Ваше здоров'я. – К., 2009. – № 21. – С. 5.
40. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. – С.-Пб.: "Союз", 1997.
41. Потебня А.А. Мысль и язык. – К., 1993. – 192 с.
42. Программа КПСС. – М.: Госполитиздат., 1961. – 144 с. – С.115-116.
43. Розенберг А.Я. Педагогіка Василя Сухомлинського як цілісна виховна система // Педагог. і психол. – 2003. – №2. – С.11-19.
44. Руденко Ю. Веління часу – з'їзд педагогів. Голос України. – № 87. – С. 11.
45. Стручков В. Обговорити на з'їзді. Голос України. 2009. – Березень.
46. Сухомлинська О.В. Правда дитини в контексті історичних і сьогоdnішніх реалій. Педагогічна газета. – 2003. – № 2. – С. 7.
47. Сухомлинська О.В. Знову «єдино вірне вчення». День. – 2005. – № 143. – С. 2.
48. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1965. – №5. – С.47-53.
49. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 томах. – К., 1977. – Т.5. – 639 с.
50. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. – К., 1988. – 286 с.
51. Таланчук П. Навчання і виховання чи виховання і навчання. Педагогічна газета. 2003. – № 2. – С. 2.
52. Терещенко Ю. Педагогічні знання потрібні не тільки освітянам. Голос України. 2009. – Лютий.
53. Ушинський К.Д. Рідне слово // Педагог. статті. Виб. твор. – К., 1954. – Т.1. – 449 с. – С.268-280.
54. Фазлаєва К. Інтелектуальна іграшка – крок до самостійності дитини. Ваше здоров'я. 2008. – № 47. – С. 8.
55. Федоренко Л.П. Закономерности усвоения родной речи. – М., 1984. – 160 с.

56. Флейвелл Д.Х. Генетическая психология Жана Пиаже. Пер. с англ. – М., 1967. – 623 с.
57. Чернокозова В.Н., Чернокозов И.И. Этика учителя. – К.: Рад. школа, 1973. – 176 с.
58. Шевченко Т.Г. Кобзар. Держлітвидав. – К., 1939. – 395 с.
59. Penfield W., Roberts L. Speech and Brain – Mechanisms. Princeton University press/-1959/-270 p.

УДК 37.03

А.В. Степанюк

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В ШКОЛЯРІВ ПРИРОДНИЧОНАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті проаналізовано існуючі підходи до визначення сутності понять “наукова картина світу”, “інтеграція”. Визначено дві основи інтеграції – матеріальної єдності світу та діяльності людини, спрямованої на реалізацію своїх потреб. Обґрунтовано, що: орієнтація на них при конструюванні змісту шкільної природничонаукової освіти передбачає використання змістовної та діяльнісної форм інтеграції; сформуванню в школярів ПНКС можна лише за умови поєднання внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції змісту навчального матеріалу.

The article analyzes the existing approaches in defining the essence of such notions as "scientific picture of the world" and "integration". There are identified two bases of integration in the article – the material unity of the world and human activities that directed to the realization of human needs. The article gives prove that focusing on these two bases of integration in process of content designing of school science education foresees using the content and activity forms of integration. Also article states that forming of scientific picture of the world of the students may be provided by combination of in-subject and cross-subject integration of educational material content.

Успіхи природничих наук у галузі фундаментальних досліджень суттєво змінюють уявлення людей про навколишній світ. Так, у сучасній природничонауковій картині світу, природа розглядається як система взаємопов'язаних підсистем різного рівня складності, між якими існує субординаційний, ієрархічний зв'язок. Модель нової саморегулюючої “творчої” картини світу охоплює і всі соціальні сфери життя, оскільки поняття “природа” поєднує всебічний взаємозв'язок всіх матеріальних, енергетичних та інформаційних феноменів, включаючи суб'єктивно-об'єктивні відносини. У вузькому тлумаченні слова під природою розуміють її творчо-організуючу силу, тобто динамічний аспект.

Наукова картина світу (НКС), що є одним із суттєвих компонентів наукового світогляду та базою для його формування, як правило, розглядається формою відображення дійсності та систематизації наукових знань. Вона акумулює в собі найбільш важливі досягнення наук і на цій основі створює узагальнений образ світу, що включає уявлення як про природу, так і про життя суспільства. НКС має конкретно-історичний характер, що свідчить про її зміни залежно від розвитку науки та суспільства [1].

У структурі НКС науковці виділяють два головних компоненти: концептуальний (понятійний) та чуттєво-образний. Концептуальний включає філософські категорії (матерія, рух, простір, час та ін.) і принципи (матеріальна єдність світу, загальний зв'язок та взаємообумовленість явищ та ін.), загальнонаукові поняття та закони (закон збереження та перетворення енергії), а також фундаментальні поняття окремих наук (поле, речовина, енергія, Всесвіт, біологічний вид та ін.). Чуттєво-образний компонент НКС – це сукупність наочних уявлень про природу (планетарна модель атома, уява про спіні електрона, об'єкти живої природи тощо). При цьому дослідники чітко розрізняють складові НКС: ПНКС, котру дає природознавство, та картина соціальної реальності, що складається в галузі гуманітарних наук.